

Анатолій
Дімаров

МІСТЕЧКОВІ ІСТОРІЇ

Харків
«ФОЛІО»
2022

ЛІСТИ З НЕБУТТЯ

Року божого тисяча дев'ятсотого о ранній весняній порі в провінційному містечку заштатному, що чманіло в кількасотлітній дрімоті, об'явився пророк. З'явився, мов з ікони зійшов: у хламиді, простоволосий, босоніж. Стукнув тричі патерицею в землю й оголосив кінець світу.

Три дні й три ночі, в покаянних сльозах і молитвах, чекали обивателі страшного суду. Коли ж настав четвертий, і п'ятий, і шостий настав, а Христос так і не з'явився в небі і сурми не заграли з чотирьох сторін світу, то ввіймали пророка й били. Били за страх і плачі, за ошукану віру, особливо ж старалися ті, що за оці дні встигли роздати старцям нажите й набуते, — сказано ж бо: легше верблюдові пролізти у вушко голки, аніж багатому потрапити в царство небесне.

А пізніше виявилось, що даремно й били.

Бо того ж таки божого року, тільки вже не весною, а влітку, найдовшою вулицею прокотив парокінний фаєтон з кількома незнайомими панками та й зупинився на пустирищі, що западало ген аж до річки. Панки, одначе, не стали милуватися краєвидом, а, поскидавши купецькі піджаки та розібравши привезені лопати, заходилися до роботи. Вибехкали чотири, в зріст доброго дядька, ями, а потім покотили назад.

І знову містечко втратило спокій: обивателі сушили собі голови: для чого копано ями. Зійшлись на думці, що загадкові відвідувачі шукали скарб, не інакше, і коли ті ж панки за тиждень знову прикотили фаєтоном, то в них і щелепи поодвисали од подиву: весь пустир, зверху донизу, був усяяний ямами...

Того ж дня вияснилося, що обивателі даремно гріли чуби: панки не скарб шукали, а вибирали місце під цегельний завод, що невдовзі й виріс, — як пустив одного дня шлейф чорного диму, так і по сьогодні. Дим той частенько опускався на містечко, огортав ядушною хмарою, обивателі, згадуючи безневинно потовченого пророка, спершу чхали й лаялись, а потім звикли, як звикли й до зайшого люду, що обсідав поступово цегельню: копав тісні та вонючі землянки, ліпив такі-сякі халабуди. І невдовзі по той бік цегельні, до самої річки, виріс хаотично нагромаджений виселок: кривулясті завулки та вулички, рахитичні, в одне віконце, хатини, витоптані до червоної глини двори без жодного деревця, без парканів; гори сміття, помії, що виплескувалися прямо з дверей, коти, собаки, дітлашня, кури й кози, бо корів той зайшлий люд не тримав, корови навряд чи там і вижили б — обивателі, які зроду-віку не бачили живої кози, спершу думали, що то сама нечиста сила гуляє вулицями — як засвітить очима, як трусоне бородою, як мекне, то й мороз поза шкірою і душа в п'ятках.

Восени і весною виселок тонув у грязюці, взимку по самі дахи його замітали сніги, влітку димів курявою, але в усі пори року не зачинялися двері двох шинків, а на вулицях завжди валялися п'яні. Щонеділі ж, а особливо на свята, виселок гудів збаламушено в п'яному чаду, сплескувався піснями та криком, кружляв у відчайдушному танці, сплітався озвірілим клубком у сварках та бійках. Тоді виселкові ставало тісно, його захмеліла душа прагнула волі та простору, він вихлюпувався на вулиці зачаєного, завмерлого у страхі містечка — і ось він, день страшного суду: тріщали паркани, вилітали шибки, обривали ланцюги знавіснілі собаки.

Свята, слава богу, кінчалися, виселок неохоче входив у пошарпані свої береги, похмуро стрічав буденний світанок. Волікся в закіптюжені корпуси, копав глину, місив, формував, завантажував у печі, що дихали пеклом, діставав уже обпалену цеглу й спускав її на дешевих спинах своїх до пристані — на баржі, що піднімалися сюди од Дніпра, зашивався після роботи в землянки й халупи та й падав, підкошений втомою, в смердючі постелі — виселок стогнав,

скреготав, лаявся навіть уві сні, метався й чухмарився люто, бо не даремно ж був прозваний Гнидівкою, і прізвисько це приросло до нього навіки.

Вже й революція одшуміла давно, й друга війна прокотилася, і позникали бараки й землянки, й перебудували завод, а виселок так і не розстався зі своєю осоружною назвою, принаймні в розмові місцевих жителів.

То ж Гнидівка так і лишилася Гнидівкою, хоч, повторюю, позбулася халуп та землянок, поставивши ошатні будиночки з власної цегли. Збулася й шинків, хоч оковиту й досі не розучилися пити й гулять не розучилися, так, щоб усі моря по коліна. Виселок довго ще мав погану славу серед містечкового люду, особливо молодшого, ображеного тим, що гнидівська парубота справно псувала містечкових дівчат, а своїх берегла, своїх не давала псувати і якщо ловила на своїй території якогось містечкового зайду — товкла, кулаків не жалючі. Або ще гірше: роздягала догола, ставила рачки, давала до рук сірника і примушувала міряти тим сірником дорогу додому. Ще й співати при цьому.

Не уникнув у свій час печальної цієї пригоди і нинішній директор заводу Данило Григорович Полотуха, тоді ще просто Данько: одміряв дорогу сірник у сірник і пісню співав, а на ньому, нещасному й голому, щосили поганяючи п'ятами, їхав (страшно тепер і згадати!)... їхав не Василь навіть — Васько, тоді ще зовсім шмаркач, а тепер голова фабзавкому цього ж таки заводу цегельного Василь Гнатович Загурко.

Та будемо надіятись, що Данило Григорович (Ригорович — називають його заочі робітники цегельні)... що Данило Григорович вершника свого в темряві як слід не розгледів, а то й просто про той випадок забув, бо сталося це ще до війни, а війна багато що стерла з пам'яті людської. Тож забудемо й ми, а поведемо краще розмову про весняний ранок, що наче омив увесь виселок, — такий він був прозорий та чистий: і цегельний завод, і будиночки, які рясно ліпилися на колишньому пустирищі (гнидівці так і не навчилися ставити паркани), і зовсім уже нові, з червоної цегли котеджі, вишикува-

ні в один ряд ген на пагорбі, в яких поселилося заводське начальство, — тут паркани вже стояли, невисокі, щоправда, по пояс, та все ж паркани, і були вони всі пофарбовані в блакитне, бо директор найбільше любив блакитний колір, а за парканами перед усіма котеджами цвіли клумби, бо директорша кохалася в квітах... Ранок омив виселок, заглянув очима веселими та приятними в кожне вікно, оббризкав сонячним світлом людей, які прокидалися, а то вже й прокинулися, і люди, навіть найпохмуріші та найроздратованіші, повеселіли враз, подобрішали, бо неможливо було дивитись очима сердитими на оцю весняну прозорість.

І Василь Гнатович Загурко прокинувся од веселого дотику сонця, що світило на все вікно, і всміхнувся назустріч новому дню, хоч йому, здавалося б, і не було особливих причин усміхатись. Обережно, поволеньки, за звичкою, що виробилася протягом останніх трьох місяців, він звівся на широкій, як баржа, постелі (дружина вже давно поралася на кухні), випростав з-під ковдри ноги, звів їх з ліжка. Ноги були худючі, аж сині, ріденьке волосся не приховувало хворобливої голизни; щоранку, прокинувшись, Василь Гнатович довго й зосереджено вивчав свої ноги, відчуваючи похмуру насолоду від невтішного того споглядання. І казав щоразу дружині: «От, усе сохнуть. Скоро зовсім зламаються». І сердився, коли дружина відповідала, що не сохнуть, не треба вигадувати... Однак цього ранку Василь Гнатович хоч і звівся ноги з постелі, але не став їх роздивлятися, а похапцем засунув у штани: чомусь стало соромно виставляти їх напроти сонця.

Взвівся в капці, пішов до вікна.

І йти йому сьогодні було легше, аніж учора: звична кволість мов одступилася, не гойдалися стіни й не нудило: «Може, й справді одужаю?» — подумав з боязкою надією й одразу ж пригадав вчорашні відвідини лікаря, як той лікар, молодий та здоровий і від того аж неприємний, нарочито бадьоро сказав: «Та ви зовсім молодець!» — хоч молодцем Василь Гнатович не почувався ніяк. А сьогодні хвороба й справді одступилася наче, і тіло було незвично легке, і радісний живчик затріпотів усередині, — підійшовши до вікна, Василь

Гнатович так і пірнув у сонячні промені, вони сипонули на нього, омили до останнього нігтика, пронизали так, що він відчував їх дотик ласкавий до кожного м'яза, кожної жилочки і чи не вперше за всі оці місяці вдихнув на повні груди... раз і вдруге вдихнув, і йому легенів забракло: хотілося ще й ковтнути повітря. Нетерпляче смиконув шпінгалети, штовхнув раму — вікно відчинилося, мов вистрелило, в обличчя, в жадібно розтулений рот, хлюпнуло таким запашним і бадьорим, що він весь затремтів, — пив і не міг напитися, дивуючись щиро, як не додумався досі одчиняти щоранку вікно, провітрювати кімнату. Дивився очима проясненими на сонце, на річку, на ліс — так дивився, наче оце побачив уперше. І думка, що він таки починає одужувати, що страхітливий рік з операцією, з тримісячним перебуванням у лікарні, з непорушною прикутістю до ліжка, з важкими запахами ліків, що ними були й стіни просякнуті, з похмурими ранками й моторошно довгими ночами, з думками, од безнадії чорними, з постійною роздратованістю на всіх і на все, — думка, що цей страхітливий рік нарешті скінчився і він від сьогодні стане жити по-новому, як і всі люди довкола, — ця думка, спершу боязка та несмілива, з кожним поглядом, подихом все більше утверджувалася в ньому — так що зацеміло в очах. Але це був приємний, радісний щем, він упивався ним, як дитина, і, одірвавшись од вікна, погукав:

— Ліно!.. Ліно!..

Мав поділитися радістю — негайно, секунди не гаючи.

Дружина не обізвалася. Може, вийшла надвір? А може, на кухні? Певно ж, на кухні — готує сніданок. Щоб потім, обережно прочиняючи двері, заглядати щохвилини: прокинувся? Не прокинувся? Накапати ліків, нагодувати...

«Не вийде, голубонько!.. Не встерегла, прогавила!..»

Він розсміявся уголос, уявивши, яке в неї буде лице, і в зовсім уже пустотливому настрої вийшов із спальні. Не взяв навіть ціпка. «К бісу ціпок!.. Інвалід?.. Я вам ще покажу інваліда!..»

— Ліно, ти тут?

— Боже, що сталося?

Дружина, як стояла біля плити, так і завмерла. Василь Гнатович не появлявся на кухні відтоді, як його забрали в лікарню. Та й не прокидався так рано: засинав десь о другій, о третій, іноді перших півнів стрічав, то й спав до полудня.

Дивилась налякано, і її велике лице повнилося звичною тривогою за нього.

— Нічого не сталося, — заспокоював дружину Василь Гнатович: в ньому все ще іскрилося, все ще всміхалось, тон усміх мимоволі одбивавсь на обличчі. Не витримав, як дитина, похвалився: — Ти знаєш, я сьогодні вперше відчув себе здоровим! От ходжу без ціпка... І голова не йде обертом...

Дивився на Ліну, чекаючи, що дружина теж зрадіє, засміється, чи що, а вона раптом заплакала. Затремтіла обличчям, сльози з очей так і ринули. І чи не вперше подумав Василь Гнатович... ні, не подумав — серцем відчув, яка вона змучена. Вперше помітив і сиві пасма, і зморшки навколо вицвілих вуст, і кофту пом'яту, давно, мабуть, неміняну, — та кофта найбільше вразила Василя Гнатовича. Адже Ліна була чепурухою: зодягалася щодня — мов у гості збиралась.

— Нічого, Васю, нічого, — говорила вона, коли Василь Гнатович, пронизаний жалем, взявся її утшати: оце добре! Тут радіти треба — не плакати! — Це так... Це зараз пройде... — І всміхалась крізь сльози, й витирала долонею мокре обличчя. — Хіба ти не знаєш жінок?.. — Їй уже й незручно було за раптові ці сльози. — Іди краще полеж. Поки я сніданок зготую.

— Як?! — обурився жартома Василь Гнатович. Вона його знову вкладає? Мало він намучився в тому остогидлому ліжку? Мало її вимучив?.. Ні, голубонько, більше не діждешся! От він візьме та й затанцює...

— Танцюй, Васю, танцюй. Тільки не тут, не на кухні.

Вийшовши з кухні, Василь Гнатович замало не перекинув бідончик, що стояв під дверима. Одразу ж упізнав цю посудину: дружина носила в ній молоко і нині, либонь, зібралася, бач, і карбованець зверху поклала, — жаль до дружини, яка ніколи б отак не поставила на підлогу чисту посудину, знову пронизав Василя Гнатовича, він відчу-

вав якусь провину перед нею: «Запоралась, бідолашна, коло мене!» Нахилився обережно — все ще боявся, що ось-ось попливе перед очима, підняв бідончик, щоб поставити на стільця, та й укляк од раптової думки: а чому б йому самому не сходити по молоко? Це ж майже поруч, триста метрів, не більше, то він що — не дійде? Дійде, їй-богу ж, дійде, тільки треба взяти ціпок, з ціпком усе ж надійніше.

Тихенько, щоб не почула дружина, повернувся до спальні. «Ото буде здивована!» Наперед вирішив, з молоком повернувшись, поставити бідон знов під дверима. Ціпок не стояв коло ліжка — лежав на підлозі. Василь Гнатович різко нагнувся і ледве не впав: гойднулася перед очима підлога, нудотний клубок підкотився під горло. Судомно вчепившись у бильце ліжка, Василь Гнатович стояв, не розгинаючись, чекаючи гострого болю в шлунку, що завжди в таку мить з'являвся, але болю не було, неспокійно тільки щось ворухнулося, і він обережно, сантиметр за сантиметром, розігнувся. Огідно тремтіли ноги, пливла, гойдаючись, кімната. Щоб не впасти, Василь Гнатович примостився на ліжку. Витер долонею враз змокріле чоло. В голові шуміло, дзвеніло, в скроні гаряче било, стіни все ще погойдувались, і пливло, пливло кудись набік осяяне сонцем вікно.

Дотанцювався!

І такий відчай охопив Василя Гнатовича, що хоч падай і криком кричи!..

Однак ішлося таки на одужання, з кожним ранком він почував себе краще й краще і хоч після того випадку не ризикував появлятися на вулиці, у двір усе ж вийшов спершу з дружиною, а потім і сам. Свіже повітря прямо-таки вливало сили в нього, з'явився апетит, Василь Гнатович уже з нетерпінням чекав, коли дружина покличе його їсти, а він їв що дві години, невеликими порціями. І лікар уже не дратував його своїм виглядом здорової людини, своєю смагою бадьорою. Навпаки: дивлячись на нього, Василь Гнатович думав, що й він таким буде... ну, не зовсім таким, роки не ті, та ще на додачу й хвороба, але що йде на видужання, відчував усім тілом. То було відчуття світле та радісне, довколишній світ, поки що обмежений будинком і двориком, знову одкривався для нього. Василь

Гнатович жадібно вбирав у себе найменшу дрібницю, на яку не звертав колись уваги: кожен листочок на деревцях молоденьких, кожен паросток, що витикався на клумбах, і якийсь аж просвітлений повертався з двору. Полежати, перепочити — навіть ліжко не драгувало його, а ліки, які він вживав, не тхнули так осоружно.

Двічі провідав сусід по котеджу (половина — Загуркова, половина — сусіда) Прокіп Дмитрович Кліпченко, головний бухгалтер, фінансовий бог, про якого директор завжди казав: «Ми за твоєю спиною, як за кам'яною стіною!» Спина в нього й справді була широчезна, спина штангіста, борця, а не бухгалтера, і якби не черевце й підборіддя подвоєне, то хоч одразу ж на ринг. Заходив, сідав, одхекуючись, витирав величезною хусткою завжди мокро обличчя, розповідав найсвіжіші новини: все про завод, окрім заводу, сусіда ніщо не цікавило, а Василь Гнатович жадібно слухав його, і розпитував, і сміявся по-дитячому щиро з найменшого дотепу.

В останні відвідини Кліпченко похвалився, що знайшов-таки надійний засіб позбавитись зайвої ваги: біг підтюпцем — чули?

— Невже бігаєте? — спитав Василь Гнатович.

— Бігаю... Щосуботи й неділі.

— І багато вже скинули?

— П'ятдесят п'ять грамів.

«В аптеці зважувались?» — хотів запитати Загурко, та вчасно прикусив язика: сусід міг образитись.

— Підтюпцем — уявляєш картину! — сміявся до Ліни. І дружина сміялася, вона помолодшала немов, дивлячись на чоловіка, якому з кожним днем ставало все краще.

Тож ішлося на одужання, і одного травневого ранку, такого ж ясного та гоного, Василь Гнатович вирушив по молоко. Довелося, щоправда, витримати бій з дружиною, яка спершу не хотіла й слухати, щоб він кудись ішов, а потім казала, що вони сходять удвох, але Василь Гнатович таки наполіг на своєму і, підхопивши бідончик, веселенько вийшов на вулицю.

І вулиця здалася йому не такою, як завжди: вона наче вирядилась, готуючись до якогось свята. Червоні котеджі, блакитні паркан-

чики, соковита по-весняному зелень, барвисті килими квітників — все це милувало око, приносило втіху. Василь Гнатович дивився й не міг надивитись, йому не вірилося, що колись, ще до хвороби, до операції, він міг байдуже проходити повз всю оцю красу. Подумав, що отак можна й померти, не побачивши нічого, отак і життя можна прожити, у дрібницях, у клопотах, і якою ж сліпою може бути людина, скільки вона втрачає через сліпоту! Василь Гнатович дивився на річку, на луг, на ліс і теж наче вперше те бачив, хоч тут же народився й виріс, в отій річці купався з року в рік, по тому он лугові бігав, а в ліс ходив по гриби та суниці. Василь Гнатович подумав, що не купався в річці вже років з двадцять, якщо не більше... Ні, купався, бувало, кілька разів на маївку, після добрячої випивки, коли чоловіки стрибали один поперед одного з кручі, а жінки кричали, щоб не робили того, бо, дивись, ще втопляться. Василь Гнатович теж стрибав, коли був молодий та рядовий, а потім тільки дивився: що роки, а що й посада — якось уже несолідно. Ну, стрибати він і зараз не став би, але поніжитись на пісочку, на ласкавій травиці, ввійти в теплу воду — курорту не треба!..

«Господи, а молоко!» — здалося, що стояв, завмерши, хтозна й поки. Повернув до ятки (триста метрів, не більше) і одразу ж побачив чотирьох чоловіків у спортивному, що підтюпцем наближались до нього. Упізнав попереду директора, його трудно було не впізнати, лише Полотуха отак бігти й міг: енергійно, напористо, мов когось обганяючи, а позаду вистрибувала суха постать головного інженера... Цьому чого бігати? — самі ж маслаки!.. А от біжить, не одстає від директора, гострими колінами щосили вимахуючи... Мовби хоче піддіти під сідницю директора і щоразу лякається... А ще позаду — Загурків сусіда, головбух, тупоче, аж котеджі здригаються, затуля своєю широчезною спиною майже всю вулицю. І того, що останнім біжить, затуляє: підстрибує тільки то з-за правого бухгалтерського плеча, то з-за лівого жовта в'язана шапочка з червоною китицею. Коли підбігли і головбух зупинився, одсапуючись, хусткою білою вимахуючи, наче збирався здаватись в полон, упізнав Загурко й останнього, упізнав і не міг втриматись од усміху:

кумеднішої постаті й не придумати. Яскраво-червоні штани, якась сорочечка куценька, дитяча шапочка на круглій, наче кавун, голові. Так міг зодягнутися тільки Бузде, ось він і вигукнув, Василя Гнатовича вгледівши:

— Фізкульт-привет! Ря! Ря! Ря! — зірвав з голови шапочку, помахав енергійно, вітаючись.

Всі розсміялися, не боячись, що Бузде може образитись: він любив смішити людей, в цьому, здається, вбачав сенс своєї трудової діяльності.

— Як справи? — привітався директор. Потиск руки енергійний, чіпкий, світлі очі так і вхопили Загурка.

— Та як мої справи... — відповів знічено Василь Гнатович; він завжди трохи губився перед Полотухою. — От... поправляюсь по троху...

— Ліки є?.. Ескулап відвідує?.. Чого немає — кажи!.. Дістанемо!.. Одужуй швидше — разом бігати будемо! — І вже нетерпляче до супутників: — Побігли!

Нахилився, рвонув уперед, а за ним, підкидаючи гострі коліна, головним інженер, Прокіп Дмитрович протупотів бегемотом, позаду — Бузде.

— Кнопка, вперьод! — Лише зараз помітив Загурко крихітну собачку: дзявкнула дзвінко, кинулася з усіх ніг за господарем. Бузде не інакше її і завів навмисне для оцієї ранкової вправи. І обоє вони були прекумедні: повний, жирком налитий Бузде в неймовірному своєму костюмі й крихітна Кнопка.

Василь Гнатович посміявся услід: ну й Бузде, з цим не знудьгуєшся! — і на душі йому стало ще веселіше. «А що, буду бігати! — подумав задиристо. — Костюм спортивний куплю, кеди — і щоранку на свіже повітря!»

Біля ятки вже зібралася черга. Чималенька, душ тридцять, не менше, в основному жінки та кілька пенсіонерів: ну, цим тільки й лишилося, що по чергах вистоювати, — і всі, звісно, квапляться, всім ніколи, тому й пильнують, щоб ніхто не взяв поза чергою. І хоч Василь Гнатович міг би скористатися тим, що він же ще не одужав,

ось і ціпок в руці, та все ж не став пхатися наперед: зупинився в кінці черги, жартома запитав:

— Хто тут перший?

— Ось ми перші ззаду! — відповіли йому. — Ставайте за нами!

Василь Гнатович став за крайньою жінкою, сказав, аби щось сказати:

— А сонечко вже припікає! — Бо сонце й справді гріло по-літньому.

— Еге ж, припікає, — погодилася жінка. — Ще й молоко, гляди, скисне.

— Не встигне, — заперечила інша. — Не бачите, скільки підходить!

Люди й справді підходили: весна ж, молока стали завозити менше, прогавиш — сьорбай водичку; Василь Гнатович не встиг уперед і на кілька кроків просунутись, як за ним уже виросла черга, добре ж, що вийшов завчасно. Він оглянувся і одразу ж наткнувся на погляд жінки, яка стояла позаду, і той погляд різонув його, наче ножем.

Василь Гнатович похитнувся, наче його зненацька вдарили. Одвернувшись, зіперся на ціпок. «Що це?.. Хто вона?.. Ні, це мені здалося!..» — Хоч уже знав: не здалося, очі аж палахкотили ненавистю, вони пекли його й зараз — у спину, в потилицю, він міг би напевно сказати, куди вона зараз дивиться... «Та ні, цього бути не може! — Василь Гнатович подумати не міг, щоб хтось його отак ненавидів... — Дурниця якась! Божевілля! Просто жінка чимось знервована... На когось, може, розсердилась, а мені здалося... — заспокоював себе, але погляд пік та й пік йому спину. — Це хвороба... Й досі хвороба... Хути, що вона може зробити з людиною!..» Василь Гнатович мусив-таки оглянутись — пересвідчитись, що то йому здалося, але боявся знову обпектись об ті очі.

Врешті, наважившись, оглянувся ще раз.

І знову, мовби на ніж, наткнувся на погляд жіночий.

Вона дивилась на нього поглядом того, хто розстрілює, — нещадно, незблимно, з такою жагучою ненавистю, що Василя Гнато-

вичка так жаром і обдало, і він, не витримавши, одвернувся, але від того стало не легше: очі знову пекли йому спину. Вже не було сумніву, що той погляд не випадковий: жінка дивилася саме на нього, йому адресувала жагучу ненависть.

«Та що ж це таке?.. Господи, що ж це?!»

Лишатися в черзі вже не міг. Хвороба наче знову повернулася до нього, всередині заворушилося, зібгалось, стиснулось, перед очима попливло-попливло, затремтіли коліна. Боячись, що він от-от упаде, Василь Гнатович вийшов з черги, притулився до ятки: учепитися, обіпертись, перестояти — ні про що вже більше не думав, і тут йому в спину, у вуха ударив пронизливий, ненавистю загострений голос:

— Не давайте йому поза чергою!.. Звикли без черги!

Кричала та жінка: Василь Гнатович міг би присягтися, що тільки вона.

Хтось їй відповів, що навіщо кричати, не бачите хіба — людина ледь на ногах тримається.

— Прикидається, щоб без черги пролізти! — закричала жінка ще дужче.

— Та побійтеся бога — отаке на чоловіка казати!

Черга заворушилася, загаласувала, наче заведена, одні нападали на жінку, інші її підтримували, люди стьобали одне одного дошкульними словами, крику не жаліючи, — Василь Гнатович поспішив забратися геть.

Знову йшов вулицею — не йшов, а волікся. Опиравсь на ціпок, порожній бідончик бив його в ногу, а в спину штовхали сердиті голоси.

— От... — сказав Ліні. — Набрал молока...

І кинув порожній бідончик.

Дружина жажнулася, звісно:

— Що сталося, Васю?.. Та на тобі немає лиця!

Василь Гнатович, ні слова більше не сказавши, пройшов важко до спальні, як був у костюмі, упав на ліжко. Все у ньому застигло, не хотілося нікого бачити й чути, билось тільки одне: «За віщо?»

Дружина метушилася наполохано, наливала якісь ліки, і щоб тільки одчепитись од неї, Василь Гнатович випив, знову ліг, стулив-

ши міцно повіки, а вона все допитувалася, що, може, він хоче заснути, наче не бачила, що він уже й очі заплющив, — врешті таки догадалася вийти, спасибі й на цьому, двері хоча б зачинила! Василь Гнатович із злістю подивився на одчинені двері, йому вже здавалося, що дружина те зробила навмисне, — о господи, й померти спокійно не дадуть! — але зачиняти двері не став, бо для цього треба було зводитись, а йому зараз хотілося одного: заплющити очі й померти. Зникнути з цього незатишного, злого, осоружного світу, де люди ненавидять одне одного. Він застогнав, пригадавши крик жінки й повні жагучої ненависті очі...

Хтось подзвонив (Василь Гнатович аж здригнувся), хтось прийшов, слава богу, не до нього, бо пішли одразу ж на кухню. І забули ж, звісно, причинити за собою двері. Їм аби язики почесати, а що людина хвора, те їх не обходить. Ну, нехай та, чужа, а Ліна... Невже вона не розуміє, що він прагне зараз лише одного: тиші й спокою?

Жінка торохтіла, Василь Гнатович упізнав її по голосу: дружина бухгалтера Таїсія Федорівна, така ж бодня з квашнею, як і її чоловік, все за серце хапається, бо хвора. А плескати язиком, бач, не хвора: Василь Гнатович ненавидів тепер усіх на світі жінок, а особливо оцю, Таїсію Федорівну.

Згодом, слава богу, пішла — щоб ти більше сюди й не верталася! А в дверях з'явилася дружина (вона таки його доконає сьогодні!):

— Васю, не спиш?

— Ні, — відповів непривітно.

— Ну, як тобі?

Підійшла, поклала на лоба долоню. Долоня прохолодна й приємна, але Василь Гнатович навіть цього не хотів од дружини: мотнув головою, скинув геть руку.

— Як ти себе відчуваєш?

— Ніяк! — буркнув не дивлячись. «Ох, одстаньте від мене, дайте спокійно померти!»

— Чому ти мені не розповів?

— Що саме? — спитав роздратовано.

— Те, що сталося в черзі.

«Ага, таки принесла на хвості!» — подумав про дружину бухгалтеря.

— Нічого було розповідати!.. І взагалі, дай мені спокій...

— Ось я піду й добре її вибатькую! — В голосі спокійної, завжди врівноваженої Ліни бринять гнівні нотки. — Як вона посміла?

— Не смій! Чуєш, не смій! — Бракувало, щоб дружина пішла сваритись. Потім запитав її вражено: — Ти її знаєш?

— Ще б не знати! — пирхнула сердито дружина. — Разом колись працювали... Соплячка, в підметки не годилася, а дерла носа, наче щось путнє. Ось я їй!..

— Не смій! — знову сказав Василь Гнатович. — Я забороняю, чуєш?

— Оце добре: вони нас ображатимуть, а нам і рот розтулити не можна!

— Образили ж не тебе — ти й не мішайся... Я сам якось раду дам...

Дружина, насуплена, вийшла, навіть двері цього разу причинить не забула, тиша врешті залягла в кімнаті, і від неї побілішали стіни, посизіли вікна. Загурко незчувсь, як заснув (мабуть, подіяли ліки, що наковтався), але краще б не спав: прокинувся весь мокрий од поту, липкого, бридкого, а голова розболілася, як на похмілля. Довго лежав, не в силі поворухнутись, потім примусив себе таки звестися, скинути костюм, краватку, сорочку, знайшов таблетку, розжував і ковтнув. Таблетка була гірка, як смертна кара, але Василь Гнатович навіть не скривився: стільки перепив-перековтав різної погані, що давно уже звик і до гіркого, й до пекучого. Знову ліг, заплющив очі, розслабився, чекаючи, поки вгамується біль.

Прочиняючи обережно двері, двічі заглядала дружина — Василь Гнатович обидва рази вдавав, що спить, і таки справді заснув, і це був важкий чорний сон, який несе не полегшення — втому. Йому снилося щось і не спилося, марилося й не марилося: щось розколоськане, каламутне, важке та гнітюче огортало його, засмоктувало в себе й душило, а він ніяк не міг вирватись: хотів проснутись і не прокидався. А коли нарешті прокинувся, то голова вже не боліла, але була важка та несвіжа, і все тіло розбите, і настрої такий, що хоч

одразу в зашморг. Уже й не вставав, поїв прямо в ліжку, щоб тільки одчепилася дружина, чекав, щоб швидше скінчився цей день, а коли дочекався, коли й вечір минув, і Ліна, натомлена, лягла й одразу ж заснула, для нього настала ніч іще важча, ніж день, бо знову думав про жінку в черзі, знову чув її крик, бачив її очі, повні жагучої ненависті.

І ніяк не міг зрозуміти, за віщо вона його так ненавидить.

Міг би запрягтися, що ніколи з нею не зустрічався.

А в підсвідомості, в найглухішому закутку якомусь ворушилося настирливо: таки десь зустрічався. Мусив зустрічатися, бо не може людина отак, ні з сього ні з того, зненавидіти іншу.

Вранці спитав дружину:

— Ти знаєш, де вона живе?

— Ти що, в гості до неї збираєшся?

— В гості.

Ліна одразу ж стала відмовляти: та забудь ти про це! Якась дурепа щось там сказала, а ти отак караєшся! Як усе брати до серця, той жити не можна! Але Василь Гнатович стояв на своєму: обов'язково мусить дізнатися, звідки така ненависть. Ну як вона не розуміє цього?

— Чи ти хочеш, щоб я швидше помер? Тоді давай, добивай!

Врешті Ліна здалася: розповіла, як пройти до будинку, в якому жила ота жінка.

— Давай я хоч проведу. — Боялася, певне, що він і не дійде.

— Не треба, я сам!

Вийшов роздратований: ну й ці жінки!

Було ще рано: Василь Гнатович і підхопився раніше, щоб застати ту жінку вдома. Щойно пройшов дощик: пустотливий, задиристий. Ні вітру, ні грому: процокотів кришталеvim копитцем, лишив по собі паруючі дружно дахи, омитий асфальт хідників, прозорі й веселі озерця — в кожному по власному сонечку. І якийсь невсипущий малюк, босоногий, в коротеньких штанцях, високо задираючи ноги, б'є по озерцях, розлітаються навсібіч бризки гарячі, — вигляд у нього такий заклопотаний, наче бозна-яку важливу справу й виконує зараз людина. Якби це було вчора, Василь Гнатович обов'яз-

ково зупинився б спитати, що він ото робить (любив поговорити з дітьми), але зараз поспішав, боячись запізнитись.

Будиночок знайшов одразу ж. Колись, проходячи повз нього, він зупинявся мимоволі. Та й трудно було не зупинитись: невеличкий, ошатний, стояв він на моріжку такий кокетливий, що й усміхнутись хотілося. Одразу ж видно було, що його будували не абияк, а з любов'ю великою — будували, немов малювали, і ось він стоїть, дзвінкий та веселий, світлими фарбами сяючи. Василь Гнатович постояв вагаючись, йому не вірилося, що ця жінка живе в такому будинкові (уже знав од дружини, що чоловік її півроку тому вмер, що вона живе з дочкою удвох. «Дочка доросла?» — «В першому класі, здається». — «То вона ще молода!» Досі думав, що мав справу з літньою жінкою). Василь Гнатович постояв вагаючись, уже й боячись наступної зустрічі й можливого крику, уже й думка майнула, чи не краще повернути назад, поки не пізно, та пригадав ніч минулу і скільки таких ночей ще чекатиме на нього, отим криком отруєних, — рішуче насупився й повернув до будинку.

Поки виліз на пагорб, став увесь мокрий. Спускався, мовби нічого, хвороба таки одступилася наче, а тепер знову огидна квалість, і в очах тьмяніє. Але перепочивати не став (здавалося, що весь виселок дивиться в спину), зайшов одразу ж у сіни.

Постукав у двері.

— Зайдіть!

Голос веселий, дзвінкий: Василеві Гнатовичу здалося, що він помилився адресою.

— Та заходьте ж! — гукнули ще веселіше.

Кімната була залита світлом, яскравим, нестримним, що лилося весело у вікна, — світло так і хлюпнуло в обличчя Загуркові, так і вдарило в очі, і він, осліплений, якусь мить нічого не бачив. А коли призвичаївся, то вгледів посеред кімнати, на барвистій доріжці, жінку в яскравому одязі, а поруч дівчинку в шкільній коричневій формі, з яскраво-червоним бантом на чорнявій голівці. Вони обоє, мабуть, щойно сміялися, сміх іще бринів їм у очах, тріпотів на вустах, на обернених до нього обличчях. Василь Гнатович кашля-

нув — так йому стало ніяково од думки, з чим він прийшов, а жінка якусь мить ще весело дивилась на нього. Та ось у неї враз стали холонути очі. Сміх іще тріпотів на молодих та червоних вустах, а холод уже стікав по обличчю, на нього мов тінь насувалася — щойно привітне, воно ставало замкнене й лихе.

— Чого вам? — спитала вороже: в кімнаті так і померкло.

Василь Гнатович переступив з ноги на ногу, обіперсь на ціпок: в нього знову загупало в скронях, а губи затіпались ображено.

— От, — мовив над силу, — ви вчора на мене кричали...

— Ну й кричала! — сказала з викликом жінка, голос її задзвенів. І Василь Гнатович, боячись, що вона знову зірветься на крик і повториться вчорашня жахлива сцена, десь у душі вже жалкував, що не послухався дружини... Василь Гнатович із докором, з жалем до себе, до своєї хвороби важкої спитав:

— За що?.. Що я вам такого зробив?

— Він ще й питає! — вигукнула жінка. Очі її знову аж різали Загурка — стільки було в них ненависті. — Він ще й питає!

— Мамо, хто це? — запитала дочка, пильно дивлячись на незнайомого дядька.

— Дядько — не бачиш! — відповіла жінка сердито.

— Дядько?.. Який?

— Той, що вбив нашого татка!

У дівчинки очі стали квадратні. Вчепилася щосили за материну спідницю, дивилась перелякано, а Василеві Гнатовичу знову здалося, що його вдарили в груди. Він убив?.. Він?.. Що ця божевільна каже дитині?!

— Кажу те, що є! Забирайтесь геть, нам треба в школу!

Випхала мало не в шию. Грюкнула дверима, аж струсонувся будинок, пройшла мимо, не дивлячись, тягнучи за руку дочку, яка оглядалась на дядька. Василь Гнатович все ще стояв, наче розіп'ятий на тому моріжку веселому, розгублено дивився вслід. «Я вбив?.. Я?..» Лише зараз дійшло, в чому його звинувачує ота розлючена жінка.

Він убив її чоловіка!.. Коли?.. Як?.. Що за безглуздя!..

Озирнувся, підсвідомо шукаючи свідків своєї непричетності до всього того, що сказала йому жінка.

Вулицею йшли люди, дехто здивовано, а дехто з насміхом, як здалося Загуркові, поглядав на нього, він подумав, скільки буде розмов, пересудів та здогадів, подумав про це і вийшов на вулицю. І тут уже по-справжньому пожалкував, що не послухався дружини: спускався мовби нічого, а рушив угору — одразу ж стало заходитися серце. І хоч опирався на ціпок, ноги підламувалися, з кожним кроком ставало важче: здавалося, що ось-ось упаде. Зупинився, хапаючи перекошеним ротом повітря. Слава богу, що хоч нікого не було поруч, ніхто не бачить, що з ним. «Нічого, нічого... Все минеться...» Пошукав очима лавку: присісти, відпочити, та лавки поблизу не було. Стояв, не зважуючись ступити вперед, хоч серце, здавалося, й утамувалося трохи, і хто зна, скільки б отак простояв, аби не машина, не директор, що сидів за кермом.

Упізнав машину одразу: червоний «Москвич» — єдиний отакого кольору на весь їхній виселок, і, ще не бачачи, хто за кермом, уже знав, що Полотуха: сам водив машину, з шофером їздив лише в Київ, у міністерство чи главк, а зараз котив, мабуть, на пристань — довідатись, чи пригнали баржі, бо річковики їх частенько підводили, і тоді доводилося розпочинати робочий день лайкою по телефону. Лаялися ж Данило Григорович умів, тут йому трудно було знайти конкурента: річковикам частенько доводилося вислуховувати таке, що й трубка розжарювалась. Зате баржі появлялися після кожної такої розмови, наче з мішка хто їх витрушував, і капітани буксирів щоразу цікавились:

— Ваш директор часом не боцманом був?

Тож «Москвич» котив донизу, аж курява слалася вслід, і Василь Гнатович одступив, щоб не потрапити під колеса, ще й одвернувся: не хотів, щоб Полотуха його впізнав, але хіба від таких очей можна сховатися? Гальма завищали мов недорізані, машина зупинилася.

— Гнатович?.. Ти що тут робиш?

— От... прогулятися вийшов... — сказав знічено Василь Гнатович. Світлі очі дивилися так незбливно й пильно, що Загуркові стало якось не по собі. — А тепер от не можу дійти...

ЗМІСТ

Л	ИСТИ З НЕБУТТЯ.....	3
Т	РИ НАРЕЧЕНІ ДЛЯ НАШОГО ТАТА	50
Г	АПОЧКА	90
П	ОШУК	176
М	ОЛОКО-МОЛОКО-МОЛОКО!.....	219
В	АРЯ ЮХИМІВНА	288
К	ОЛЕКТИВ І КОЛЯДКО	352
П	ЕТЛЯ	418
Р	ЕКВІЄМ ПО МАТЕРІ.....	473
Н	ЕЧИСТА СИЛА.....	512
П	АМ'ЯТЬ.....	543
Л	ИШ ТИ ЄДИНИЙ	574